

tashih etmişse de kendi yorumları fazla bir hacim tutmamaktadır. Eserde rivayetlerle ilgili şiirlere, benzer anlamı taşıyan diğer hadislerle, muhtevayı destekleyen âyetlere de yer verilmiştir.

Acîlünî'nin bazı âlimlerin mevzû kabul ettiği rivayetleri savunduğu, bunların za'yıf veya hasen li-gayrihi olduğunu ileri sürdüğünü, bazan bir rivayeti nakleden herhangi bir kaynağı zikretmekle yetindiği, bir rivayet hakkında âlimlerin görüşlerini kaydetmekle beraber kesin bir kanaat ortaya koymadığı görülmektedir. Hadis olmadığını belirttiği veya tereddüdünü dile getirdiği çeşitli sözlerin mânâsının sahih olduğunu ifade ettiği gibi bir kısım rivayetlerin de mânâsının bâtil olduğunu söylemektedir. Kitapta sehven yapılmış tekrarlar (1094 = 1163, 1181 = 1186, 1706 = 1753, 1884 = 1885, 2006 = 2009, 2459 = 2488, 2196 = 2259 = 2311 ...), bir değerlendirme yapılmadan bırakılmış rivayetler (986, 1047, 1367, 1548, 1858, 1987, 2081, 2195, 2203, 2333, 2334 ...), hadis olup olmadığına karar verilemeyip araştırılması istenen sözler de (12, 183, 247, 515, 745, 805, 919, 1069, 1254, 2015, 2206, 2305, 2493 ...) bulunmaktadır.

Eserin sonunda (II, 544-570) müellifin İbnü'd-Deyba', İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî'den yaptığı nakillerden oluşan bir bölüm yer almaktadır. Burada bazı âlimlerin sözleri, hayatları, kabirleri, kitapları hakkındaki yaygın hatalara işaret edilmiş, hangi konulardaki rivayetlerin uydurma olduğu belirtilmiştir. Yine bu kısımda eserdeki hadislerin genellikle ilk iki kelimesi zikredilerek iman, ilim, tahâret, salât, zekât, nikâh gibi başlıklar altında ve alfabetik sıra gözetilmeden fihrist niteliğinde yeni bir düzenleme yapılmıştır. Önce Beyrut'ta (I-II, 1351/1932), daha sonra Ahmed el-Kalâş tarafından nisbeten tashih ve tertip edilerek yine Beyrut'ta (I-II, 1399, 1403, 1405, 1408), ayrıca Halep ve Kahire'de (ts., Mektebetü't-türâsî'l-İslâmî, Dârü't-türâs) basılan eserin tahkikli bir neşrine ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil b. Muhammed el-Acîlünî, *Keşfü'l-hafâ'* (nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut 1985, I-II; Sehâvî, *el-Makâşidü'l-hasene* (nşr. Abdullah Muhammed es-Siddîk), Kahire 1375; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-müntesire* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Kahire, ts. (Dârü'l-i'tisâm); İbnü'd-Deyba', *Temyizü't-tayyib mine'l-habîs* (nşr. M. Osman el-Huş), Kahire 1405/1985; İbn Himmât ed-Dimaşkı, *et-Tenkîl ve'l-ifâde fi tahrîci ehâdisi Hâtîmeti Sifri's-sa'âde* (nşr. Ahmed el-Bezre), Dimaşk 1407/1987; İsmâil Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 132-136.

BÜNYAMİN ERUL

KEŞFÜ'İ-MAHCÛB

(كشف المحجوب)

Hücvîrî'nin

(ö. 465/1072[?])

tasavvufun teorik ve pratik konularını sistematik olarak işleyen eseri (bk. HÜCVİRÎ).

KEŞFÜ'Z-ZUNÛN

(كشف الظنون)

Kâtib Çelebi'nin

(ö. 1067/1657)

bibliyografik eseri.

Çok yönlü kişiliğiyle XVII. yüzyıl Osmanlı bilim ve düşünce hayatında önemli bir yer edinen Kâtib Çelebi'nin Arapça yazdığı eser kapsamlı bir bibliyografya ve ilimler ansiklopedisi mahiyetindedir. Alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olan eserin ilk adı *Kitâbü İcmâli'l-fuşûl ve'l-ebvâb fi tertibi'l-ülûm ve esmâ'i'l-kitâb*'dir. Müellif yaptığı ilâve ve düzeltmelerden sonra bu ismi *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* olarak değiştirmiştir. Kitapta yer alan bilgileri geniş ölçüde Arapça literatürle ilgili olmakla birlikte aralarında Farsça ve Türkçe çalışmalar hakkında olanlar da vardır. *Keşfü'z-zunûn*'un telifi yirmi yılda gerçekleşmiş, Kâtib Çelebi bu zaman zarfında eserini, Halep sahaflarında başladığı (1043/1633) araştırma ve incelemelerini çeşitli şehirlerin sahaf ve kütüphanelerinde sürdürerek tamamlamıştır.

Keşfü'z-zunûn, adından da anlaşıldığı gibi kitapların (kütüb) yanında ilmî disiplinleri de (fünûn) ele almış, yani ilimlerin sayımı ve taksimini de konu edinmiştir. Eserin, Kâtib Çelebi'nin ilim anlayışını yansıtmaya bakıldığında önem taşıyan beş bölümlü mukaddimesinde bilginin tanımı, ilimlerin İslâm dünyasında ortaya çıkışı ve gelişmesi, alanlarıyla sınırları ve medeniyetle olan ilişkileri, kitap telif biçimleri ve şerh geleneğinin çeşitli tarzları gibi konular işlenmiştir. Kitabın yazımında tekrarlardan olabildiğince uzak durulmuş, ismi bilinen bir eserin yeri geldikçe müellifi, biliniyorsa telif tarihi, gerektiğinde bab ve fasılları, varsa üzerine yazılan şerh ve hâşiyeler geçtikleri yerde verilmiş yahut geçecekleri yere işaret edilmiştir. Türkçe ve Farsça eserler özellikle belirtilmiş, bizzat görülen kitapların başlangıç cümleleri aktarılacak benzer isimler taşıyan çalışmaların birbirine karıştırılmasının önüne geçilmiştir. Eser ve mü-

ellifler hakkında incelenen kitaplar dışında tarih ve tabakat literatüründen de faydalanılmıştır. İlim dalları -meselâ il-mül'l-fikhın "f" harfinde ele alınması gibi- ait oldukları harf sırasında konu edilmiştir. Kâtib Çelebi'nin ilimler hakkında verdiği bilgilerde Hafidü's-Sa'd olarak tanınan Ahmed b. Yahyâ et-Teftâzânî'nin *Mecmû'atü'l-ülûm'u* (*Mecmû'atü'l-Hafid*), Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde'si*, Molla Lutfi'nin *el-Meâlibü'l-ilâhiyye fi mevzû'âtü'l-ülûm'u* ve Sadred-dinzâde eş-Şirvânî'nin *el-Fevâ'idü'l-hâkaniyye'si* gibi ilimler taksimine dair literatürden yararlandığı anlaşılmaktadır (bk. I, 2-3; II, 1905-1906). Eserde uygulanan yöntemin özellikle alfabetik bibliyografya usulünü takip etmek, müelliflerin ölüm ve eserlerin telif tarihlerini vermek, bizzat görülen eserlerin başlangıç cümlelerini aktarmak, bir kitabın bab ve fa-

Keşfü'z-zunûn'un ilk iki sayfası (TSMK, Revan Köşkü, nr. 2059)

KEŞFÜ'Z-ZUNÛN

sılları hakkında bilgi vermek gibi yenilikler taşıdığı görülmektedir. *Keşfü'z-zunûn*'da 15.000'e yakın kitap ve risâle, 10.000 kadar da müellif adı geçmekte, 300'ü aşkın ilim dalı hakkında bilgi verilmektedir. Eser, malzemesinin birbirinden çok farklı sahalara ait olması ve başvuru kaynaklardaki eksiklik ve hataların aynen aktarılması yüzünden bazı aksaklıklar içerse de bunlar hacminin büyüklüğü ve kapsamı karşısında önemsiz kalmaktadır. Kâtib Çelebi'nin kaynakları arasında İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i, İbnü'l-Kiftî'nin *İḥbârü'l-ulemâ*'i, Taşköprizâde'nin *Miftâḥu's-sa'âde*'si, İbn Haldûn'un *Mukaddime*'si, Sübkî'nin *Ṭabaḳât*'ı ve İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı başta gelmektedir.

Keşfü'z-zunûn'a çeşitli zamanlarda birçok zeyil yazılmış, muhtevası yeni bilgiler ışığında ikmal edilmeye çalışılmıştır. Başlıca zeyil müellifleri arasında olan Halepli Hüseyin el-Abbâsî en-Nebhânî, Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi, Riyâzîzâde Abdüllatif b. Muhammed Kâtib Çelebi'nin çağdaşlarıdır. Hanîfzâde Tâhir Ahmed Efendi'nin de (ö. 1802) *Âşâr-ı Nev* adında bir zeyil vardır. Esere yazılan en son ve en meşhur zeyil ise Bağdatlı İsmâil Paşa'nın (ö. 1920) *İzâḥu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*'udur.

Keşfü'z-zunûn'un ilk ilmî neşrini Gustav Leberecht Flügel, Latince tercümesiyle birlikte yedi cilt halinde gerçekleştirmiştir (I-II, Leipzig 1835-1837; III-VII, London 1842-1858; tıpkıbasımları Beyrut, ts. [Dâru Sâdır]; Beyrut 1992). Mısır (1274) ve İstanbul'da (1310) aynen basılan eserin diğer ilmî neşri, M. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge tarafından mevcut yazma ve basma nüshalarla zeyiller gözden geçirilip müellif nüshasıyla kar-

şılaştırılarak yapılmıştır (İstanbul 1941-1943, 1971-1972; tıpkıbasım, Tahran 1387/1967). Hanîfzâde'nin *Âşâr-ı Nev*'i *Keşfü'z-zunûn*'un Flügel neşrinin VI. cildinin sonunda, Riyâzîzâde'nin *Esmâ'ü'l-kütübi'l-mütemmim li-Keşfi'z-zunûn*'u Muhammed Altuncî tarafından Kahire'de (1977), Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *İzâḥu'l-meknûn*'u ise I. cildi M. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, II. cildi Kilisli Rifat Bilge neşri olmak üzere *Keşfü'z-zunûn* ile birlikte İstanbul'da basılmıştır (1945-1947, 1972; tıpkıbasım, Tahran 1387/1967).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I-II; ayrıca bk. Şerefettin Yaltkaya'nın mukaddimesi, I, 7-16; a.mlf., *Mizânü'l-hak: İslâm'da Tenkit ve Tartışma Usûlü* (s. nşr. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 2001, s. 143, 148; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1119-1125; Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi: Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler*, Ankara 1982, s. 32-33, 331-383; a.mlf., "Kâtip Çelebi: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1985, s. 3-90; İsmail Güleç, *Bir Bibliyografik Biyografi Denemesi*, *Kâtip Çelebi: Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Keşfü'z-Zunûn*'u, İstanbul 1998, s. 35-49.

İLHAN KUTLUER

KEŞİŞ

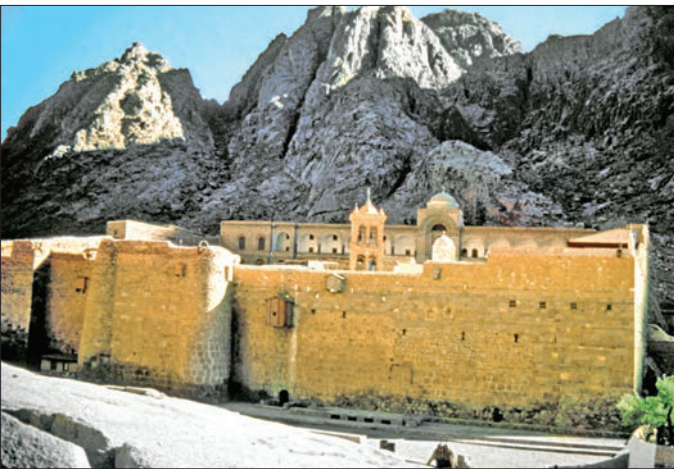
Bazı dinlerde ıssız bir yerde tek başına veya manastırda cemaat halinde münzevi hayat süren zâhidler için kullanılan terim.

Başta Hristiyanlık ve Budizm olmak üzere birçok dinî gelenekte keşişlik önemli bir yer tutar. Farsça'da hristiyanların âlim, zâhid ve ileri gelen din adamlarını tanımlamak için kullanılan *keşiş* kelimesinin, Süryânice'de "pîr, şeyh, kâhin" anlamındaki karşılığı *keşîşâ*, Ârâmice'de *keşîşâdır* (Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâfî*, III, 1657). Arapça'da bu

kelime *kas* ve *kıssîs* ile karşılanmış olup Türkçe'de Farsça kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Arapça'da ayrıca nefis tezkiyesi için manastırda münzevi hayat yaşayan hristiyan zâhidleri tanımlamak için *râhib* (korkan, çekinen) kelimesi de kullanılmaktadır (*Tâcü'l-arûs*, "rhb" md.). Batı dillerinde keşiş ve keşişlikle ilgili kelimeler (İng. monasticism, monk) "ıssız; yalnız yaşayan" anlamlarındaki Grekçe *monos* kelimesinden türetilmiş, *monasterion* ve *monastikos* manastır keşişliğini, *monakhos* erkek keşişi, *monastria* kadın keşişi ifade etmek üzere kullanılmıştır. Budizm'de erkek ve kadın keşişler ortak olarak keşişlik kurumunu da belirten *sangha* kelimesiyle adlandırılır. Ayrıca erkek keşişlere *upāsakas*, kadın keşişlere *upāsikas* denir.

Hayat tarzı açısından keşişliği iki sınıfta ele almak mümkündür. a) Tek başına çöle, dağa ya da ormana çekilerek hiç kimse ile görüşmeden münzevi hayat yaşamayı tercih edenler (hermits). Bunlar arasında bir direğe, sütuna veya bir ağaç tepesine çıkarak ya da bir hücreye kapanarak insanlarla iletişim kurmadan tefekkürle meşgul olanlar da vardır. Günümüzde fazla yaygın olmayan bu keşişlik türüne daha ziyade Hindu ve Jainist geleneğinde rastlanmaktadır. Ayrıca hristiyan literatüründe hermitler denilen Aziz Antony gibi gezgin keşişler de bu gruba girer. b) Umumiyetle manastırlarda bir tarikat disiplinine bağlı olarak cemaat hayatı sürdürmeyi ilke edinenler (cenobites). Genelde Hristiyanlık'taki uygulama için kullanılan "monastisizm" terimi yanında Budizm'deki "sangha" ve Hinduizm'deki "samnyâsin" bu tarz bir keşişliği ifade etmektedir.

Keşişlikte en önemli hususların başında, keşişin sahip olduğu statüye uygun olarak hedeflediği özel amacı gerçekleştirmeye yönelik belirli bir program ve disipline göre yaşaması gelmektedir. Hristiyanlık'ta Benedictine ve Budizm'de Vinaya kuralları keşişlerin yaşantısını tamamen özel bir dinî hedefe yöneltir. Keşişler bu özel statüye genellikle belirli bir giriş töreniyle adım atarlar. Keşişliğe başlayan kişi ayırt edici bir elbise giyer ve bazan vücuduna özel bir şekil verir (Budist keşişlerin başlarını kazıtmaları ya da hristiyan keşişlerin İsa'nın başına konulan dikenli tacın temsili olarak başlarının tepe kısmındaki saçlarını kazıtmaları [tonsure] gibi). Yine keşişliğe başlayan kimse bazan özel birtakım nesneler taşır. Meselâ Budist keşişler bir asâ ve dilenme taşı taşır.

Mısır'da keşiş hayatının yaşandığı Sinâ yarımadasındaki Katherina Manastırı